

Когут Ірина Вікторівна

аспірант, викладач кафедри англійської філології

Полтавського національного педагогічного

університету імені В.Г. Короленка

ВИХОВНИЙ ТА НАВЧАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САМОСТІЙНОЇ ТА ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ У ВИЩАХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано виховний та навчальний потенціал самостійної та позааудиторної роботи у вищих навчальних закладах України. Визначено особливості професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у контексті формування його професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Ключові слова: самостійна робота, позааудиторна робота, виховний потенціал, навчальний потенціал, комунікативна культура, професійно-педагогічна комунікативна компетентність.

В статье проанализированы воспитательный и обучающий потенциал самостоятельной и внеаудиторной работы в высших учебных заведениях Украины. Обозначены особенности профессионально-педагогической подготовки будущего учителя иностранного языка в контексте формирования его профессионально-педагогической коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: самостоятельная работа, внеаудиторная работа, воспитательный потенциал, обучающий потенциал, коммуникативная культура, профессионально-педагогическая коммуникативная компетентность.

The article analyses the educational and training capacity of independent and extracurricular work in higher educational institutions of Ukraine. The features of

professional-pedagogical training of future teachers of foreign language in the context of his professional and pedagogical communicative competence are looked.

Keywords: independent work, extracurricular work, educational potential, training potential, communicative culture, professional and pedagogical communicative competence.

Актуальність та доцільність дослідження. Важливе значення у процесі навчання у ВНЗ є зв'язок аудиторних і позааудиторних занять, який урізноманітнюється різними формами їх проведення. В аудиторній роботі пріоритет надається таким формам проведення: лекціям, семінарським, практичним і лабораторним заняттям, консультаціям. З ряду об'єктивних і суб'єктивних обставин значення позааудиторних занять, на жаль, недооцінюється.

Багато сучасних дослідників акцентують свою увагу на проблемі професійного самовизначення студента, зазначаючи, що одним із сприятливих факторів якої є самостійна та позааудиторна робота. При цьому важливим аспектом є виховний потенціал позааудиторної роботи.

Аналіз публікацій, на які автор робить опертя. Багато вітчизняних дослідників (Р. Абдулов, Л. Кондрашова, О. Медведєва, Г. Троцько та інші) розглядають позааудиторну (позанавчальну) діяльність студентів у виховному аспекті. Окремі автори (Л. Заремба, В. Кутьєв та інші) позанавчальну діяльність обмежують в основному пізнавальною діяльністю, розвитком інтелекту, продовженням у відповідних умовах процесу пізнання.

Особливого інтересу у контексті формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови та ролі позааудиторної роботи у цьому процесі набувають праці вчених, у яких предметом спеціального дослідження є сутність комунікативної культури, її функції, а також можливості позааудиторної роботи щодо вдосконалення цього особистісного утворення (Б. Бушельова, А. Годлевська, М. Лазарєв,

О. Леонтьєв, Г. Потиліко, Л. Савенкова, В. Садова, І. Тимченко, В. Ширшов , та ін.). Нас цікавить комунікативна культура як складова професійно-педагогічної комунікативної компетентності та професіоналізму майбутніх педагогів, тому інтерес для нас мали праці М. Лазарева, який розглядає комунікативну культуру як інтегральне утворення, що, з одного боку, виступає як індикатор розвиненості педагога в комунікативній сфері, а з іншого – як інструмент діагностичного призначення, щ дозволяє оперативнo та доступними засобами визначити рівень професійної комунікативної культури [6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого науково-педагогічного дослідження є теоретичний аналіз виховного та навчального потенціалу розробленості питання самостійної позааудиторної роботи студентів у контексті формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховний потенціал практики позааудиторної роботи формує філософсько-світоглядну позицію, пізнавальну активність і культуру розумової праці. На основі цього під час позааудиторної діяльності можуть бути сформовані навички самоврядування; соціальні активність та відповідальність; політична культура; патріотизм; правосвідомість; свідоме ставлення до праці; естетична культура і фізичне вдосконалення [5].

У контексті аналізу виховного потенціалу позааудиторної роботи у процесі формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови важливим аспектом є розвиток загальної комунікативної культури. Розв'язанню цієї проблеми присвятила своє дослідження О.О. Гаврилюк.

Науковець зазначає, що формування комунікативної культури залежить від рівня організації позааудиторної виховної роботи у вищому навчальному закладі. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчив, що позааудиторна робота є цілісним педагогічним процесом формування й

розвитку особистості майбутнього вчителя, який здійснюється на засадах органічної єдності з навчальним процесом і соціальним середовищем, урахування особистісних інтересів, нахилів студентів і соціального замовлення суспільства. Позааудиторна робота є системою, що поєднує в собі мету, зміст, функції, методи і організаційно-педагогічні форми, спрямовані на розвиток активності, самодіяльності, толерантності, взаємодії студентів на принципах співробітництва й співтворчості [3].

Поняття комунікативної культури нею визначено як складне динамічне особистісне утворення, що відображає соціально зумовлений рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, систему поглядів і дій, які забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей в спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності. Структуру зазначеного особистісного утворення автором подано як комплекс із чотирьох компонентів: мотиваційного, пізнавально-операційного, емоційно-вольового та оцінного [3, 10].

Загалом, результати її дослідження засвідчили про поетапний характер формування комунікативної культури студентів і залежність ефективності виховного процесу від дотримання певних педагогічних умов. Процес формування комунікативної культури буде більш ефективним, якщо забезпечити цілеспрямованість та систематичність проведення позааудиторної виховної роботи, зорієнтованої на взаємодію, співробітництво й співтворчість; враховувати системний підхід та стратегії педагогічної комунікативної взаємодії під час організації позааудиторної виховної роботи в студентських групах; застосовувати форми та методи позааудиторної роботи, які сприяють індивідуалізації виховного процесу; глибше знайомити студентів з основними складовими, критеріями та показниками комунікативної культури; у процесі виховної позааудиторної роботи спиратися на комунікативний потенціал та комунікативні здібності кожного студента; проводити своєчасну діагностику рівня сформованості в студентів комунікативної культури [3].

Вище зазначені результати відіграють суттєву роль для нашого науково-педагогічного дослідження та складають методологічний базис для подальшої експериментальної роботи.

Разом з тим, особистісне та професійне становлення студента практично неможливе без включення його у систему позааудиторної діяльності. Саме в ній відпрацьовуються різноманітні стратегії поведінки як на побутовому так і на професійному рівнях. Специфіка ситуацій позааудиторної діяльності, частково повторює ситуації типові для майбутньої професійної діяльності, що дає можливість навчитися знаходити правильні рішення у міжособистісних відносинах. Виходячи з цього, позааудиторна виховна робота як необхідна складова загального процесу виховання особистості у ВНЗ при узгодженій взаємодії всіх суб'єктів педагогічного процесу повинна бути скерована на ефективну організацію самостійної навчальної роботи студентів, цілеспрямовану організацію їх дозвілля, максимальне задоволення пізнавальних і культурних потреб молоді, всебічний розвиток індивідуальних творчих потенцій студентів і як наслідок переходу до самовиховання [1].

З вище зробленого аналізу дослідженості питання про позааудиторну роботу та її місце у системі професійно-педагогічної підготовки майбутнього фахівця можна стверджувати, що чіткого визначення терміна «позааудиторна робота» немає, а проаналізована література свідчить про те, що дослідження переважно стосуються лише окремих її аспектів.

У контексті нашого науково-педагогічного дослідження – формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови – актуальним є питання філологічної складової самостійної та позааудиторної роботи.

Як зазначають більшість сучасних дослідників, питання організації самостійної та позааудиторної роботи при вивченні іноземної мови стоїть у ряду дуже важливих проблем. Навчання студентів навичкам самостійної роботи як дома, так і на заняттях пояснюється актуальною потребою оптимізувати процес навчання – раціонально перерозподілити зусилля

кожного студента на незалежному рівні, прогнозувати результати діяльності окремого студента і всієї групи з метою максимального ефекту навчання. Практика вивчення іноземної мови методом активізації дає змогу говорити про форму організації самостійної роботи студентів по оволодінню навичками спілкуванню іноземною мовою на базі навчальної програми. Ці форми роботи дають можливість найбільш повно реалізувати цілі навчання.

Форми самостійної роботи при вивченні іноземної мови: аудиторні під керівництвом викладача (на практичних та лабораторних заняттях); позааудиторні з викладачем (консультації, підготовка до аудиторних занять); позааудиторні без викладача (на виробничій практиці, вивчення теорії, виконання домашніх вправ, читання нової іноземної літератури зі спеціальності і т.п.) [4].

Під час вивчення іноземної мови дуже важливим є питання мотивації, особливо гостро воно постає у аспекті позааудиторної та самостійної діяльності.

Відповідно до сучасних психологічних уявлень, мотив – це внутрішнє спонукання особистості до певного виду активності, що пов'язана із задоволенням певної потреби. Мотивами можуть бути ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації.

Категорія мотивації – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. До пізнання студентів спонукає навчальна мотивація, яку визначають як процеси, методи, засоби спонукання особистості до продуктивної навчальної діяльності, до активного засвоєння змісту освіти [7, 360].

Проте мотив може характеризуватися не лише кількісно (слабкий або сильний), але й якісно. Як правило, виокремлюють мотиви внутрішні та зовнішні.

Однак поділ мотивів на внутрішні та зовнішні є недостатнім, хоча і дуже важливим. Адже саме зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту). Дослідження

показують, що для сильних студентів, як правило, є характерною внутрішня мотивація: вони орієнтовані на засвоєння міцних професійних знань, навичок і практичних умінь. Навчальні мотиви слабких студентів в основному зовнішні, ситуативного характеру: уникнути осуду і покарання за погане навчання тощо [8].

Формуванню позитивної мотивації студентів до виконання самостійної роботи сприяють такі фактори: 1) чітка організація процесу самостійної роботи студентів; 2) зміст завдань і способи їх виконання; 3) стимулювання контролюючої функції; 4) усунення деструктивних факторів.

Від рівня організації самостійної роботи багато в чому залежить її успішність. Необхідною умовою мобілізації студентів на якісну професійну підготовку є відповідна програма їх самостійної пізнавальної діяльності, її навчально-методичне та організаційно-педагогічне забезпечення. Воно має ґрунтуватися на кафедральній концепції забезпечення навчально-виховного процесу, відповідати профілю підготовки, враховувати як традиції, так і конкретні умови роботи. Останні мають спиратися на низку вихідних даних, до яких насамперед можна віднести: 1) науково-методичний потенціал викладачів; 2) готовність кожного викладача до такої роботи, коли доводиться відмовитися від існуючих догм і стереотипів; 3) рівень підготовки студентів, який залежить від певних соціальних, економічних та інших чинників; 4) можливості навчально-методичного і технічного забезпечення навчального закладу; 5) форма занять, зміст і структура освіти тощо [2].

Для керівництва самостійною роботою викладач може використати як безпосередні, так і опосередковані шляхи впливу. Безпосередній вплив здійснюється протягом аудиторної роботи, коли викладач організовує самостійну роботу на занятті. Тут він бачить недоліки, помилки, пояснює та корегує їх. Однак основне керівництво – опосередковане. Воно здійснюється такими шляхами: а) проведенням інструктажу, тобто поясненням студентам системи роботи над завданням; б) визначенням виду, змісту, обсягу завдання;

його складності; в) визначенням методів виконання завдання та показом зразків здійснення завдань; г) визначенням критеріїв перевірки виконаного завдання та вибором способу контролю, який буде використаний; д) пробудженням у студентів інтересу до завдання; е) індивідуалізацією завдань тощо [8].

Зміст завдань для самостійного опрацювання і способи їх виконання забезпечать високий рівень мотивації, якщо будуть цікавими для студентів, відповідатимуть їхнім бажанням і можливостям.

Відомо, що одним з найважливіших мотивів студентів є інтерес до майбутньої професії, прагнення відповідати високому рівню вимог, що висуває суспільство перед молодими фахівцями. Отже, мотивуючим чинником самостійної роботи є орієнтація змісту навчального матеріалу на життєві потреби студентства, їхні інтереси, уподобання, використання професійно орієнтованого та практично спрямованого матеріалу.

З метою підвищення ефективності самостійної роботи, що стимулюватиме інтелектуальний розвиток студентів, доцільно застосовувати сучасні педагогічні технології, що поєднують науково обґрунтовані індивідуальні й колективні форми роботи.

Використання таких форм індивідуальної роботи, як самостійна робота студентів з оригінальними джерелами інформації (текстами за фахом, газетними статтями), підготовка рефератів, виступи з науковими доповідями на конференції сприяє поглибленню й розширенню знань студентів, активізує пізнавальну діяльність, створює належні умови для самореалізації студента як особистості, що дозволяє йому самому визначити додаткові навчальні цілі, спонукає його до подальшої систематичної роботи в позааудиторний час.

Колективні форми самостійної роботи (дискусії, ділові ігри) розвивають навички мовлення та фахового спілкування, сприяють формуванню власної думки студентів. Процес творчого колективного розв'язання проблем, що стосуються майбутньої професійної діяльності, заохочення ініціативності,

існування чітко визначеного предмета обговорення за умови достатньої обізнаності студентів з лексичним матеріалом сприяє зростанню продуктивної самостійної роботи й забезпечує умови для професійного зростання майбутніх фахівців.

Однією з сучасних форм групової роботи є створення проектів. Суть методу проекту – досягнення дидактичної мети через детальну розробку навчальної проблеми, яка повинна завершитися практичним результатом (проектом). Проектом може бути комп'ютерна презентація, доповідь, альбом, стіннівка. Протягом роботи над проектом студент виступає в ролі активного дослідника, що творчо працює над вирішенням навчального завдання та широко використовує інформаційні технології для отримання необхідної інформації. Проектна робота сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, лідерських якостей, розвиває вміння співпрацювати, відчувати себе членом команди.

Контроль виконання самостійної роботи студентів є невід'ємним складником навчального процесу, служить однією з основ організації управління та підвищення його ефективності. Впроваджуючи форму контролю, викладач повинен дотримуватися педагогічних вимог: об'єктивності перевірки та оцінки, індивідуального характеру, систематичності, регулярності, всебічності та диференційованості перевірки.

Оцінювання повинно бути прозорим і зрозумілим для студентів. Студенти мають бути ознайомлені з критеріями оцінювання до початку навчання. Стимулювання контролюючої діяльності студентів забезпечує використання комунікативно спрямованих перевірочних завдань, тестів, елементів змагання (хто скоріше, хто краще виконає роботу); взаємоперевірки; можливості самостійно виправити помилки (самоконтроль).

Значну роль у формуванні самостійності й активності відіграє навчання студентів загальним прийомам організації своєї діяльності, що дає змогу полегшити їх самостійну роботу, сконцентрувати увагу на змісті завдань, а не на подоланні неістотних труднощів, що виникають у роботі. До таких

прийомів і вмінь належать уміння працювати з книгою, словником, технічними засобами, вміння раціонально планувати свою самоосвітню діяльність, аналізувати завдання, класифікувати, порівнювати, узагальнювати тощо. Велике значення має володіння методикою виконання різних завдань: вміння реферування, переказу тексту, написання доповіді, резюме, ділових листів тощо.

Таким чином, самостійна робота студентів – невід’ємна частина навчального процесу у вищій школі, що сприяє поглибленню й розширенню знань, посиленню інтересу до пізнавальної діяльності, формуванню творчої особистості спеціаліста, здатного до самовдосконалення та самоосвіти. Виконання завдань самостійної роботи створює базу для формування як внутрішньої мотивації вивчення іноземної мови, так і навчання студентів загалом. Мотивуючими чинниками самостійної роботи з іноземної мови є [8]:

- широке застосування професійно орієнтованих завдань для аудиторної та позааудиторної роботи студентів;
- чітке визначення обсягів і видів навчальних завдань для самостійної роботи в межах кожного модуля;
- використання сучасних педагогічних технологій навчання, що поєднують науково обґрунтовані індивідуальні та колективні форми роботи;
- поєднання завдань репродуктивного та творчого характеру;
- індивідуалізація навчання з урахуванням рівня підготовки та здібностей кожного студента;
- формування у студентів ставлення до контролю як до інформуючого фактора;
- впровадження педагогіки співробітництва, формування у студентів мотиву досягнення успіху як особистісної якості;
- навчання студентів раціональним прийомам організації самостійної навчальної діяльності, формування уміння самоорганізації, самокорекції та самоконтролю.

Підсумовуючи вище викладений матеріал, зазначимо, що позааудиторна робота зможе дати суттєві результати лише в тому випадку, якщо вона стає органічною частиною навчального процесу та є його продовженням, коли студенти вбачають у ній дієвий засіб розширення свого педагогічного й загальнонаукового світогляду, засобом підготовки до професійної діяльності. Вона допомагає майбутньому вчителю іноземної мови мати адекватне уявлення про свої можливості й здібності, дає змогу кожному студенту стати повноцінно функціонуючою особистістю, містить у собі чинники, що слугують стимулами для особистісного зростання майбутнього педагога та розвитку власної професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Література:

1. Абдулов Р. М. Організація позааудиторної виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів недержавної форми власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – «теорія і методика виховання» / Р. М. Абдулов. – Луганськ, 2004. – 24 с.
2. Володько В. М., Дмитрик І. С., Іванова В. Самостійна пізнавальна діяльність студентів: метод. рек.. – К.: ІСДО, 1993. – 52с.
3. Гаврилюк О.О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.04 – «теорія і методика професійної освіти» / О. О. Гаврилюк. – Кіровоград, 2007. – 22 с.
4. Заскалета С.Г. Самостійна робота студентів при вивченні іноземної мови як засіб активізації пізнавальної діяльності [Електронний ресурс] / С. Г. Заскалета // матеріали наук.-практ. конф. [«Психолого-педагогічні та лінгвістичні аспекти викладання мовознавчих дисциплін»]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/zbirniku/13/11.pdf>. – Заголовок з екрану.

5. Коваль В.Ю. Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. Ю. Коваль. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2009_6/koval.pdf. – Заголовок з екрану.
6. Лазарев М. О. Культура педагогічного спілкування як важливий чинник гуманітарного перетворення сучасної освіти / М.О. Лазарев // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К. : ІЗМН, 1997. – Вип. 19. – 296 с .
7. Подласый И. П. Педагогика: В 2 кн. – М.: Владос, 1999. – Кн.1. – 360с.
8. Редун О.В. Роль самостійної роботи студентів у підвищенні мотивації вивчення іноземної мови [Електронний ресурс] / О. В. Редун. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2010_13/redun.htm. – Заголовок з екрану.